

Міністерство освіти і науки України

Центральна виборча комісія України

Полтавська обласна державна адміністрація

Полтавський університет споживчої
кооперації України

**ГРОМАДЯНСЬКЕ
СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ:
проблеми формування та
перспективи розвитку**

**МАТЕРІАЛИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

23-24 травня 2008 року

**Полтава
РВВ
ПУСКУ**

Редакційна колегія

- Нестуля О.О.** – ректор Полтавського університету споживчої кооперації України, професор, д.і.н.
Маркіна І.А. – проректор з наукової роботи Полтавського університету споживчої кооперації України, професор, д.е.н.
Гончаренко Н.І. – доцент кафедри філософії та політології Полтавського університету споживчої кооперації України, к.і.н.
Нестуля С.І. – доцент кафедри філософії та політології Полтавського університету споживчої кооперації України, к.і.н.

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Громадянське суспільство в Україні: проблеми формування та перспективи розвитку», 23–24 травня 2008 року. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 201 с.

ISBN 978-966-7971-73-1

Наукові дослідження фахівців різних галузей суспільствознавства, представлені в матеріалах конференції, присвячені розробці теоретико-методологічних аспектів концепції громадянського суспільства, аналізу економічних, політико-правових, соціокультурних зрушень, що свідчать про поступове його формування в Україні. Значне місце приділяється проблемі взаємовідносин держави та громадянського суспільства, їх подальшого розвитку та вдосконалення.

Збірник розраховано на науково-педагогічних працівників і студентів вищих навчальних закладів, усіх, хто цікавиться проблемами громадянського суспільства.

УДК 330.01 (063)
ББК 60.56 (4Укр)

Друкуються мовами оригіналів – українською та російською.

За виклад, зміст і достовірність матеріалів відповідають автори.

ISBN 978-966-7971-73-1

© Полтавський університет споживчої
кооперації України, 2008 р.

СЕКЦІЯ 1

**Теоретико-методологічні
аспекти концепції громадянського
суспільства**

**УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ФОРМУВАННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

О.О. Нестуля, д.і.н., професор, ректор
Полтавський університет споживчої кооперації України

Утвердивши себе як незалежну державу, Україна обрала курс на європейську інтеграцію. Однією з найголовніших проблем на цьому шляху є формування повноцінного громадянського суспільства. Адже досвід демократичних країн світу засвідчує, що без активної суспільної участі неможливо створити дійсно правову державу, досягти економічного підйому, ефективно реалізувати різноманітні громадян.

В сучасних умовах концепція громадянського суспільства, що бере свій початок ще з часів античності, набула свого подальшого розвитку. Найбільш поширеним є його розуміння як сукупності поза державних суспільних відносин (економічних, духовно-моральних, родинно-побутових тощо) та інститутів, що надають людині можливість реалізувати свої громадянські права, яка виражає різні потреби, інтереси та цінності членів суспільства.

У громадянському суспільстві кожний громадянин має право: знати, що робить влада; контролювати її; брати участь у прийнятті рішень.

У такому суспільстві дотримуються і реалізуються права людини. Влада у ньому підконтрольна суспільству, яке вільне від тоталітаризму, з високим рівнем самореалізації, де збалансовані та скомпенсовані неспроможності влади і ринку, де без жорстких конфронтацій конфлікти усуваються прийняттям суспільного договору. Тобто існує постійний діалог влади з суспільством, який і забезпечує якщо не злагоду, то консенсус.

Поштовхом для становлення громадянського суспільства в Україні стало прагнення до створення демократичного суспільства, потреба у всебічному забезпеченні прав і свобод людини, визнання необхідності створення правової держави та прийняття у зв'язку з цим Декларації про державний суверенітет України.

Основою створення та функціонування громадянського суспільства в Україні є положення Конституції України, а саме:

– права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною

малі і великі справи, добровільно входячи й виходячи з асоціацій, або належачи, зазвичай, до декількох із них одночасно. (Ця мобільність можлива за умови описаної вище фрагментації суспільства).

Як тип культури громадянське суспільство асоціюється з цінностями довіри, поміркованості й толерантності. Його члени визнають право інших громадян на власну думку, її висловлення та захист. (Не абстрактна більшість визначає індивідуальну думку, а спільність думок формує більшість, яка стає ситуативною і варіативною, що також можливе в умовах руйнування ідеологій та метанаративів).

Підсумовуючи, зазначимо, що не система інституцій є визначуючою для формування громадянського суспільства, а особа, не атомарний індивід в стихії несвідомих бажань, а людина у відношенні «Я – Інший», яке визначає її життєвий простір в усій різноманітності його вимірів.

Література

1. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть. – М.: Добросвет, 2000. – 387 с.
2. Иванов Д. Общество как виртуальная реальность // Информационное общество. – М., 2004. – С. 355–427.
3. Колодій А. Сутність громадянського суспільства і механізми його впливу на політику // Доповідь на конференції «Чемпіони громадянського суспільства» (Львів, 8 лютого 2003 р.) – Львів, 2003.

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ТА ЗАГАЛЬНОГРОМАДЯНСЬКІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

С.В. Шейко, к.філос.н., доцент

Полтавська державна аграрна академія

Важливою ознакою сьогодення є надзвичайна швидкоплинність кардинальних змін, що відбуваються в суспільстві, чимало з яких мають радикальний характер. Протягом короткого історичного часу істотно змінилося політичне обличчя багатьох держав світу, і зокрема, українського суспільства.

У лоні суверенної України виросла та розвилася нова людина, а точніше особистість із «національним характером». Доказом цього є сучасні соціально-політичні події, пов'язані з виборами президента та практичним втіленням урядової програми дій. Саме вони яскраво демонструють новий рівень розвитку національної свідомості – суб'єктів історичного процесу та становлення нового демократичного характеру української людини, що виник та сформувався за роки

незалежності нашої держави, як одна з необхідних засад розбудови громадянського суспільства в Україні.

В історичному контексті реформи в суспільстві та освіті відбуваються постійно. Вони здійснюються в різні культурно-соціальні епохи, властиві кожному століттю, а то й десятиліттям у теперішній час, і розрізняються в залежності від прийняття загальної мети, ідеї, конструкта національної освіти та її практичного втілення. Процеси реформування освітянської діяльності не можуть бути тимчасовими, випадковими, одиничного прояву, а ще гірше імітацією, фальшуванням необхідних змін. Причини реформування освітянської діяльності скоріше стосуються не тільки вдосконалення змісту освіти, впровадження новітніх педагогічних технологій та відповідного психологічного супроводу, а насамперед, радикальної зміни всієї сукупності суспільних відносин відповідного типу розвитку соціально-політичної реальності.

Реформа – це завжди створення нового порядку. Так, на думку іспанського філософа-освітянина ХХ ст. Хосе Ортеги-і-Гассета необхідність у реформі освіти виникає з двох причин, або через «порушення в прямому значенні цього слова, тобто через поодинокі випадки хибного застосування добрих правил», або через те, що «зловживання трапляються так часто чи й постійно, стають такі звичайні або й схвалювані, що вже навіть не можуть називатися зловживаннями» [2, с. 68]. Тому, саме проти останніх варто спрямовувати якісні зміни. Але ж сам процес реформування освіти буде достатнім, знайде практичне втілення і загальне схвалення в разі твердого визначення місії, ідеї інституції освіти та вирішення проблеми взаємовідношення національного і загальногромадянського в процесі становлення демократичного суспільства в Україні.

Для сучасної української освіти важливо знайти власну відповідь на запитання, що ставлять сучасні філософи-освітяни: як можна зберегти історичну, національну традицію і не втратити минулі здобутки, а в той же час всю творчу енергію спрямувати на розвиток освіти майбутнього, тобто як можливо зберегти національну демократичну основу освіти і повноцінно вийти в європейський освітянський простір? Вирішення цієї проблеми відноситься до найактуальніших питань докорінного реформування української вищої школи, зокрема, збереження національного родинного виховання як загальної основи формування громадянина української держави.

У теперішню добу світової глобалізації освіта зазнає якісної трансформації, відбувається ослаблення ролі національної держави. Найактуальнішими протиставленнями пізнього модернізму, на думку сучасного польського соціолога освіти Марека Квека, стали «між-

народна інтеграція» чи «національна дезінтеграція», «глобалізація» чи «внутрішня соціальна стабільність». Питання про зменшення ролі національної держави «перегукується з питанням про соціогуманітарні наслідки глобалізації, завершення доби модерну, кінець історії, «смерть інтелектуала» та зникнення національних освітянських інституцій [1, с. 270].

Завершення соціально-культурного, політичного проекту модерності торкається обох сторін співвідношення «влада-знання», оскільки, як знання, так і влада сучасної національної держави змінюють свою конфігурацію. Становлення національної освіти збігається в часі із пожвавленням національних рухів, зростанням значення національної держави, сприянню появи національно свідомих індивідів – громадян національних держав. На цьому ґрунті здійснюється відомий альянс між модерними знаннями та модерною владою, що втілюється в освітянські інституції, насамперед, національні університети. Проте, в сучасних умовах глобалізації слабне роль національної держави як політичного, культурно-освітянського проекту, відбувається справжній тектонічний зсув у відносинах влади і освіти.

Регуляторною ідеєю Західноєвропейського Просвітництва була раціональність, згодом у Шлеєрмахера та Гумбольдта нею стає духовна культура, освіта, що постійно самокультивується в особі Суб'єкта національної держави. Досвід становлення національної освіти як основа державотворення в Німеччині початку ХІХ ст. є актуальним для сучасної нашої держави.

Дослідник філософсько-освітянської проблематики Києво-Могилянської академії О. Дем'янчук в передмові до праці «Формування критичної свідомості» бразильського педагога ХХ ст. Пауло Фрейре ставить запитання: «Чи, може, не на авторитаризмі «того, хто знає» побудована вся українська система освіти?». Звісно, відповісти на це питання однозначно неможливо. Проте, розвинена нація характеризується не лише рівнем соціального добробуту, а здатністю високо-освіченого, критично мислячого народу своєчасно виявляти і вирішувати суспільні проблеми, не породжуючи при цьому інших, ще жахливіших проблем. «Розвинена нація – не маса, що вміло керується, дай Боже, розумною і дорядною верхівкою, а діалектична єдність вільних і незалежних людей, які в діалогах між собою визначають напрямки і способи свого особистого й суспільного розвитку» [5, с. 8].

Після двох сторіч панування в царині культури традиційна соціальна місія освітянської інституції як продовження національної держави раптом втратила попереднє значення і стала предметом гострих публічних дискусій. Великий культурно-освітянський проект епохи модерності крок за кроком виживає себе. Знову постає питання:

на що має орієнтувати регуляторна ідея освітньої діяльності, знову науковці та громади зупинились в пошуках сучасного принципу існування освіти.

На зломі тисячоліть західноєвропейський політолог освіти Енді Грін доводить, що в «постнаціональну добу» система національної освіти стає «мертвою, анахронічною, недоречною, раптом втрачає свій сенс» [1, с. 275]. Сучасні проблеми освіти сягають набагато глибше, торкаючись проблем публічного сектору суспільства, Сьогодні перегляд держави відбувається у двох площинах: з погляду функціонування сучасної національної держави та сучасної соціальної держави, розбудови громадянського суспільства.

У випадку вищої освіти загальний напрям реформ, що визначили уряди цілого світу за величезної підтримки наднаціональних організацій спрямовані, як зазначає теоретик освіти Марек Квек, на «запровадження позитивної освіти для кожного, якнайширший доступ до знань за помірну плату, інтенсивне навчання у закладах, що фінансове незалежні та постійно зорієнтовані на ринок. Така тенденція розвитку сьогодні очевидна повсюди і відповідає співвідношенню влада/знання, себто стосункам між модерною національною державою та модерним Університетом» [1, с. 278]. Гармонія між національною державою та освітянськими інституціями тривала доти, доки у рівновазі перебували модерні «форми влади та знання».

Жахливим явищем процесу відчуження влади від освіти стала немилосердна логіка споживацтва, корисливості, що породила ідею «блискучої освіти» у найкоротші терміни, котра межує з фактами корупції та хабарництва в навчальних закладах. Мета такої освіти: постачати привабливий продукт за помірковану ціну, «забезпечити суспільство добрим товаром за його гроші». Отже, в таких умовах національна свідомість вже не відіграватиме головної ролі у соціальному житті технологічно розвинутих держав, а національна ідентичність не буде головним цементувальним чинником для суспільства пізнього модерну. Духовне життя мешканців раціональної національної держави стає безумовно підпорядкованим принципам споживацтва та корисливості в різноманітних сферах освітянської діяльності.

Пошуки нової парадигми освіти та її інституцій безперечно пов'язані з ідеалами цивільного суспільства, але як здійснити складний перехід від національних до громадянських ідеалів? Польський дослідник Марек Квек констатує, що «майбутній силует Університету якраз перебував у процесі формування. За ним надзвичайно цікаво спостерігати; корисніше, однак, – його збагнути; а найкорисніше – спробувати вплинути на нього» [1, с. 291].

Пошуки вирішення взаємин національного та загальногромадянського, сучасних протиріч «влада-знання» чи «влада-освіта» можливі на шляхах глибокого наукового осмислення загального проекту втілення національної ідеї в процесі будівництва громадянського суспільства в Україні. Саме з цією метою необхідно ґрунтовно розвивати критичне мислення та його практичне застосування в педагогічній діяльності в напрямку становлення демократії та формування суб'єктно-суб'єктного діалогу як основи співпраці.

Видатний англійський мислитель ХХ ст. Карл Поппер, автор всесвітньо відомої праці «Відкрите суспільство та його вороги» зазначав, що «розум, як і наука, розвивається шляхом взаємної критики». Його розвиток спрямований на удосконалення інститутів, що «стоять на сторожі вільної критики, тобто вільної думки» [3, с. 245].

Адаптуючи принципи критичної свідомості до педагогічної діяльності Карл Поппер доводить той факт, що вчитель не «повинен нав'язувати своє мірило «вищих» цінностей учням, мусить старатися збуджувати їхній інтерес до цих цінностей. Він повинен піклуватися про душі своїх учнів». [3, с. 300]. Основи критичного світогляду безумовно сприяють формуванню відкритого громадянського суспільства та попереднього вирішення взаємовідношення національного і загальногромадянського в реформуванні сучасної вищої освіти в Україні.

Критичне мислення формує, насамперед, творчий підхід до будь-якої діяльності людини. Творчість спонукає до демократичних основ людського спілкування. Тому вчителю, якому громада довірила формування активних цілеспрямованих особистостей, необхідно приймати за мету принципи співпраці, діалогу, толерантності. «Ми, передусім не повинні завдавати шкоди» – це слід визнати за основну освітнянської діяльності. Не зашкодь (а отже, «дай молодим те, в чому вони відчувають нагальну потребу, що стати незалежними від нас і спроможними робити свій вибір» – це було б дуже корисною метою для нашої освітньої системи» [3, с. 300]. Таким чином, становлення критичної свідомості в системі освіти спрямовує діяльність наставників до виховання творчості, повноцінного діалогу, співрозуміння та конструктивної співпраці. Тому на шляху демократизації всіх ланок освітнянської діяльності в Україні, включаючи радикальні зміни в суспільному житті, розробку науково-обґрунтованої мети навчально-виховної роботи можливо здобути бажані результати процесу реформування освіти. Лише через подолання суперечності «влада-знання» та різноманітних форм соціального відчуження освіти від влади,

втілення принципів національної ідеї можна здобути відповідний позитивний конструктив, реформувати українську освіту національно за формою та характером.

На думку бразильського філософа-освітянина Пауло Фрейде, громадяни країни є суб'єктами освітнянської діяльності, а не «приймачі знання», яке наставники «дарують чи нав'язують їм», просуючись до суті реальності. «Реальність крок за кроком, дедалі більше показує їм світ вимог і можливостей, детермінізму і свободи, заперечення і ствердження їхньої людяності, постійності й трансформації, цінностей і знецінювання, очікувань у сподіванні пошуку та очікувань без надії у фатальній бездіяльності» [5, с. 161].

Освіта за методом Фрейре – це практика свободи, оскільки вона визволяє педагога не меншою мірою, аніж його учнів, від подвійного рабства мовчання й монологу. Обидва партнери визволяються, коли починають учитися: один – щоб пізнати себе як людину гідну, інший – щоб досягти здатності до діалогу.

Історичне «покликання» нації полягає в тому, щоб стати перетворювачами своєї суспільної реальності. Лише так люди стають Суб'єктами, а не об'єктами своєї власної історії. Тому вирішення співвідношення національного та загальногромадянського, подолання відчуження «влада – освіта» можливе лише на шляху реформування сучасного українського державотворення за визначеною метою освіти – від ствердження її національного характеру до загальногромадянського її наповнення.

Література

1. Квек М. Національна держава, глобалізація та університет як модерний заклад // Ідея Університету: Антологія / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів: Літопис, 2002 – С. 267–291.
2. Ортега – і – Гассет Х. Місія Університету // Ідея Університету: Антологія / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів: Літопис, 2002 – С. 67–107.
3. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. – Т. 1. – К., 1994. – С. 245–300.
4. Скотт Питер Реформа вищого образования в странах Центральной и Восточной Европы: попытка анализа. Реферат (Окончание) // Alma mater Вестник высшей школы. – М., 2001. – № 11. – С. 46–52.
5. Фрейре Пауло. Формування критичної свідомості / З. англ. пер. О. Дем'янчук. – К.: Юніверс, 2003. – 176 с.

<i>Рачинський А.П.</i> Стратегічне управління персоналом як пріоритет ефективних організацій в громадянському суспільстві.....	133
<i>Дармограй О.О.</i> Демократичний стиль державного управління – основа розвитку громадянського суспільства.....	136
<i>Пивоварська К.Б.</i> Недержавне пенсійне забезпечення: право на додаткову пенсію.....	139
<i>Усанов І.В., Усанова Л.А.</i> Ідея громадянського суспільства в контексті сучасних соціокультурних трансформацій.....	141
<i>Шейко С.В.</i> Національно-культурні та загальногромадянські засади реформування вищої освіти в Україні.....	144
<i>Головіна Н.І., Кононенко Т.М.</i> Проблеми формування соціокультурної компетенції громадянина.....	150
<i>Москаленко С.М.</i> Моральна культура спілкування людини у концепції громадянського суспільства.....	153
<i>Пащенко О.В.</i> Сучасні соціально-економічні концепції ролі вищої освіти у суспільстві.....	155
<i>Слободянюк Д.І.</i> Громадянська освіта – важливий чинник утвердження громадянського суспільства в Україні.....	159
<i>Кравченко А.П.</i> Правова освіта як цінність у громадянському суспільстві.....	160
<i>Логвин М.М.</i> Сакральна-духовна складова громадянського суспільства.....	164
<i>Лобач К.В.</i> Трансформація громадянського суспільства в умовах реалізації комуністичної доктрини на селі на рубежі 20–30-х рр. ХХ ст.	167
<i>Делія О.В.</i> Діяльність громадських історично-наукових товариств на Полтавщині на початку ХХ ст. та участь місцевого духівництва у краєзнавчому русі.....	170
<i>Матвієнко Т.О.</i> Створення Тимчасового уряду та ставлення українських земств до нього.....	172
<i>Сидоренко О.В.</i> Міжнародний аспект підходу до проблеми «остербайтерів» у роки Другої світової війни 1939–1945 рр. та її вплив на формування громадянського суспільства.....	176

<i>Яковенко М.І.</i> Актуалізація соціального партнерства у вищій освіті.....	181
<i>Лебедик М.В.</i> Розвиток вищої освіти і громадянське суспільство.....	183
<i>Колінько О.О.</i> Економіка знань як тенденція формування сучасного суспільства.....	186
<i>Голоцукова Р.Є.</i> Державне управління бібліотечною системою в Україні.....	189
<i>Борщенко Ю.В.</i> Репресивна політика радянської влади на Полтавщині 1928–1934 рр.....	193